

หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม สู่สินค้าทางวัฒนธรรม

Tiny Hunter's Face and Tiny Headdress: Cultural Capital Development to Cultural Products

สันติชัย แยมใหม่¹ | Santichai Yammai

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม เป็นการศึกษาดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรมของหน้าพรานจิวและเทริดจิว เก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และภาคสนามด้วยการสังเกตไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ พื้นที่ในการศึกษาคือจังหวัดตรัง

ผลการศึกษาพบว่า คนในภาคใต้เชื่อกันว่าเทริดและหน้าพรานนั้นเป็นตัวแทนของครุฑมอโนรา ซึ่งเป็นวิญญาณที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงมีผู้ริเริ่มคิดค้นนำเทริดและหน้าพรานมาประดิษฐ์เป็นเครื่องรางของขลัง สามารถพกพาได้สะดวก ครอบครัวยุคใหม่ของช่างท้องถิ่นจังหวัดตรัง เป็นครอบครัวที่ประดิษฐ์เทริดและหน้าพรานขาย ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2559 ได้ริเริ่มพัฒนางานด้วยการทดลองทำหน้าพรานจิวและเทริดจิว แนวคิดในการทำงานในครั้งนี่คือ ความประสงค์จะเพิ่มความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ โดยไม่ทำลายฐานทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ปัจจุบันผลิตภัณฑ์นี้เป็นที่ต้องการของตลาดจำนวนมาก การศึกษา

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชาการจัดการทางวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ติดต่อได้ที่ : yammai.s@outlook.com

¹Lecturer, Program in Cultural Management, Faculty of Humanities and Social Sciences Suratthani Rajabhat University, e-mail: yammai.s@outlook.com

ในครั้งนี้จึงได้เสนอแนวทางในการพัฒนางานต่อไปในอนาคตคือการประดิษฐ์ตุ๊กตาโนรา และตุ๊กตาดานายพราน และการว่าจ้างแรงงานมาช่วยในการประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ตามความเหมาะสม หากวิเคราะห์วิถีชีวิตในการทำงานของช่างเทืองและครอบครัวแล้วนับว่าตั้งอยู่บนแนวคิด “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”

คำสำคัญ : หน้าพรานจิว เทริดจิว การพัฒนา ทูนาทางวัฒนธรรม

Abstract

The study on Tiny hunter's face and tiny headdress: cultural capital development to cultural products is based on a qualitative research method. The objective is to study the development of cultural capital into the cultural products of the tiny hunter's face and tiny headdress. The data were collected from texts and field documents with informal observations and informal interviews. The area of study is Trang.

The study indicated that people in the South believe that the headdress and the hunter's face are the representatives of Krumor Nora, which is a holy spirit. Therefore, there was an the initiation of the invention of the headdress and hunter's face to create a talisman, which can be easily carried. Mr. Teung and his family, Trang people, are the family inventing the headdress and the hunter's face for sale. However, when 2016, the making of tiny headdresses and tiny hunters was initiated and improved. The concept of this work is the goal to increase the variety of products without destroying the traditional cultural base. At present, this product is highly demanded. This present study, therefore, proposed the future development of the work, namely the creation of Nora dolls and Huntsman dolls and hiring workers to help create the product appropriately. The analysis of the way of thinking in the work of Mr. Teung and family revealed that they relied on the concept, "Sufficiency Economy Philosophy."

Keywords: Tiny hunter's face, tiny headdress, development, cultural capital

บทนำ

วัฒนธรรม (culture) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากสติปัญญาของมนุษย์ ความสำคัญของวัฒนธรรมนั้นมีอยู่หลายประการ อาทิ เป็นเครื่องมือในการสร้างปฏิสัมพันธ์หรือติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มคน เป็นตัวกำหนดรูปแบบวิถีชีวิตของกลุ่มคนในแต่ละสังคม เป็นต้น

นับตั้งแต่สมัยบรรพกาลจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน วัฒนธรรมเกิดขึ้นมาแล้วในโลกหลายวัฒนธรรมด้วยกัน บางวัฒนธรรมเกิดมาแล้วก็สูญสลายไป เช่น การนับถือบูชาเทพเจ้าของชาวกรีกโบราณ ในขณะที่บางวัฒนธรรมก็สามารถดำรงอยู่ได้เรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เช่น วัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบปรุงให้สุก เป็นต้น จากที่กล่าวมาในข้างต้นแสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ มีเกิดและดับไปเป็นธรรมดา วัฒนธรรมจึงไม่ใช่สิ่งที่ยั่งยืนตายตัว

ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่หรือสูญสลายไปของวัฒนธรรมนั้นคือ ความสอดคล้องกันระหว่างปัจจัย 3 ประการต่อไปนี้ คือ 1) วัฒนธรรม 2) มนุษย์ และ 3) สภาพแวดล้อม กล่าวคือ มนุษย์จะเป็นผู้เลือกสรรวัฒนธรรมมาใช้ภายใต้เงื่อนไขของบริบททางสภาพแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่ เช่น วัฒนธรรมการศึกษาสงคราม พบว่าในสมัยอดีตชาวสยามจะสู้รบกับข้าศึกด้วยดาบ แต่ต่อมาเมื่อชาวตะวันตกเดินทางสู่ดินแดนบ้านเกิดของชาวสยามและนำพาวิทยาการทางการทหารอย่างเช่นอาวุธปืนเข้ามาด้วยส่งผลให้กองทัพชาวสยามปรับเปลี่ยนวิธีการรบตามแบบอย่างชาวตะวันตก ทั้งนี้เพราะเล็งเห็นว่าการสู้รบด้วยดาบนั้นมีข้อจำกัดและเสี่ยงอันตรายเกินไปเมื่อเทียบกับการใช้ปืน การเลือกสรรทางวัฒนธรรมนี้ต่อมาก่อให้เกิดการพัฒนากองทัพที่มีแสนยานุภาพมากยิ่งขึ้น มีการนำเครื่องมือไม่เครื่องมือเพื่อการสู้ศึกจากตะวันตกมาใช้มากยิ่งขึ้น เช่น เครื่องบินรบ รถถัง ระเบิดชนิดต่าง ๆ เป็นต้น และท้ายที่สุดวิธีการรบด้วยดาบก็เริ่มเลือนหายไปจากสังคมชาวสยามและถูกแทนที่ด้วยการสู้รบแบบอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัยอย่างชาติตะวันตก

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2546, น. 32) กล่าวว่า มนุษย์เราอาจจะรับวัฒนธรรมบางส่วนมาจากสังคมข้างเคียงได้ แต่ทั้งนี้ย่อมหมายความว่า ส่วนของวัฒนธรรมที่รับมาจากวัฒนธรรมข้างเคียงนั้นไม่ขัดกับ ค่านิยมหลักของสังคม ส่วนของวัฒนธรรมของสังคมข้างเคียงที่รับมาจะต้องสอดคล้องกับ ของเดิมที่มีอยู่ เมื่อสอดคล้องกันได้ก็จะค่อย ๆ รับกันไป และในที่สุดก็จะแยกไม่ออกว่า วัฒนธรรมใดเป็นของเดิมและวัฒนธรรมส่วนใดรับมาจากสังคมอื่น การรับเอาวัฒนธรรม ของสังคมอื่นมาในระยะแรกอาจเรียกได้ว่าเป็น “การยืมวัฒนธรรม” แต่เมื่อนาน ๆ ไปเข้า การยืมก็กลายเป็นการรับ การยืมวัฒนธรรมและการรับวัฒนธรรมนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของ “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม”

สำหรับสังคมไทยนับว่าเป็นสังคมที่รุ่มรวยด้วยวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ มากมาย บางวัฒนธรรมก็เป็นวัฒนธรรมกระแสหลักของคนในชาติที่ใช้กันทั่วไปอย่างดาษดื่น ในขณะที่บางวัฒนธรรมก็เป็นวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาวัฒนธรรมทั้งสอง กระแสนี้ต่างก็ขับเคลื่อนเรื่อยมาเพื่อแย่งชิงพื้นที่ทางสังคม หากวัฒนธรรมใดที่มีพลัง อำนาจมากกว่าก็จะเข้าครอบงำวัฒนธรรมที่มีอำนาจน้อยกว่า เป็นเช่นนี้เรื่อยมาหลายยุค หลายสมัย จนกระทั่งมาถึงในยุคปัจจุบัน วัฒนธรรมทั้งสองแขนงนี้ต่างก็ต้องเผชิญหน้ากับ คลื่นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ที่มาจากยุคโลกไร้พรมแดนไม่แตกต่างกัน ในยุคนี้สังคม มนุษย์ถูกหล่อหลอมให้เป็นหนึ่งเดียวกันด้วยข้อมูลข่าวสารที่มากับสื่อในช่องทางต่าง ๆ วิถีชีวิตของผู้คนเริ่มดำเนินไปในทิศทางเดียวกันนั่นคือ “ดำเนินตามวัฒนธรรมของโลก โขเชียล” ซึ่งกระแสวัฒนธรรมนี้จะมีลักษณะเด่นที่สำคัญคือ ถ้ามีความนิยมในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วก็จะให้ความสนใจแบบบาโอมกับสิ่งนั้น แต่ความนิยมในลักษณะเช่นนี้มักเกิดขึ้นในช่วงเวลาสั้น ๆ อยู่ได้ไม่นาน ก็จะเริ่มเปลี่ยนทิศทางความนิยมไปทิศทางอื่นอีก บางคน นิยามปรากฏการณ์เช่นนี้ว่าวัฒนธรรมป๊อป (Pop Culture) อนึ่ง เมื่อสังคมมนุษย์ใน ปัจจุบันเป็นเอกเช่นที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น ผู้ที่รู้จักปรับตัวให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง ย่อมจะเป็นผู้ที่อยู่รอด

คลื่นความเปลี่ยนแปลงที่มากับสังคมโซเชียลนั้นได้แทรกซึมเข้าไปในทุกพื้นที่ ส่งผลให้มีวัฒนธรรมเกิดใหม่ ๆ อย่างมากมายและในขณะเดียวกันก็เบียดขับให้บาง วัฒนธรรมดับไปก็มี ไม่เว้นแม้แต่พื้นที่ที่วัฒนธรรมเก่าแก่อย่างเช่นวัฒนธรรมโนราที่เคย

หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม

ครอบครองอยู่ พบว่าในปัจจุบันสังคมของโนราห์มีการเปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยมของสังคมโซเชียลเช่นกัน อาทิ มีการเปิดเผยตัวตนในโลกออนไลน์มากยิ่งขึ้น มีการปรับเปลี่ยนวิธีการแต่งหน้าให้ดูสวยงามทันสมัยมากยิ่งขึ้น หรือแม้กระทั่งมีการแลกเปลี่ยนบทกลอนทำร้ายรำ หรือองค์ความรู้กันมากขึ้น ซึ่งในสมัยอดีตองค์ความรู้เหล่านี้จะถูกหวงแหนไว้ให้เฉพาะคนภายในกลุ่มของตนเองเท่านั้น

นอกจากสิ่งที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น สังคมโนรายังมีการเปลี่ยนแปลงนิยามความหมายของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ศิลปินโนราและทายาทให้เคารพบูชาอย่างเช่น “หน้าพรานและเทริด” พบว่าในอดีตของทั้งสองอย่างนี้จะถูกจัดวางไว้บนหิ้งหรือสถานที่ที่เหมาะสม เช่น ในห้องที่แขกเข้าถึงได้ยากที่สุด ไม่นิยมนำมาเล่นหรือนำมาให้บุคคลอื่นดูได้กัง่าย ๆ เพราะถือกันว่า “ครูแรง” แต่ปัจจุบันกลับเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความต้องการของนักสะสมในสังคมโซเชียล คือ มีการเปิดเผยสิ่งเหล่านี้ในสังคมโซเชียลมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนภาพหน้าพรานและเทริดที่แต่ละบุคคลเคารพบูชากันมากขึ้น หรือยังไปกว่านั้นคือ มีการประดิษฐ์หน้าพรานและเทริดจิวขึ้นมาเพื่อให้นักสะสมหรือผู้ที่ศรัทธาทั่วไปได้จัดหามาแขวนไว้ประจำตัวหรือมีไว้บูชาเพื่อความเป็นสิริมงคล นับว่าสิ่งนี้คือเครื่องรางของขลังเฉกเช่นเดียวกับพระเครื่อง ตะกรุด ผ้าประเจียด เป็นต้น

ประเด็นของการเปลี่ยนแปลงในการแสดงออกต่อหน้าพรานและเทริดดังกล่าว จึงเป็นที่มาของการศึกษาในครั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์การศึกษาคือ “การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรมของหน้าพรานจิวและเทริดจิว” แบ่งเนื้อหาในการนำเสนอออกเป็น 3 ประเด็นหลัก คือ 1) นิยามความหมายของหน้าพรานและเทริดในสมัยอดีต 2) จุดเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นเครื่องรางของหน้าพรานและเทริด และ 3) การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรมของหน้าพรานจิวและเทริดจิว

วิธีการศึกษาในครั้งนี้คือ ศึกษาด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำราต่าง ๆ และข้อมูลจากการสังเกตแบบไม่เป็นทางการ และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในภาคสนาม พื้นที่ศึกษาคือ จังหวัดตรัง เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วก็จะนำมาวิเคราะห์เพื่อคัดเลือกเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องและสำคัญ จากนั้นจึงนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรมของหน้าพรานจิว และเทริดจิว

นิยามความหมายของหน้าพรานและเทริดในสมัยอดีต

มโนราห์ หรือ โนรา คือ ศิลปะการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้ สันติชัย แยมใหม่ จิรัชยา เจียวกัก และอุทิศ สังขรัตน์ (2558) กล่าวว่า โนราเป็นมหรสพพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน นิยมแพร่หลายในท้องถิ่นภาคใต้ มีลักษณะเป็นการแสดงที่ประกอบด้วยการรำร่าย ขับร้องหรือที่นิยมเรียกว่า “ขับกลอน” ตามจังหวะดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์ นอกจากบทบาทหน้าที่ของศิลปะการแสดงโนราจะให้ความสุขและความบันเทิงแก่ผู้ชมแล้ว ยังสามารถนำมาใช้ประกอบพิธีกรรมได้อีกด้วย ซึ่งพิธีกรรมนี้จะเรียกว่า “พิธีกรรมโนราโรงครู” โดยวัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีกรรมโนราโรงครู คือ การแสดงความเคารพและระลึกถึงวิญญาณของครูโนราและบรรพบุรุษของโนราเรียกวินญาณเหล่านี้รวมกันว่า “ครูหมอโนรา” หรือบางท้องที่เรียกว่า “ตายายโนรา” ก็มี

ครูหมอโนราหรือตายายโนราเป็นวิญญาณหรือกายทิพย์ สันติชัย แยมใหม่ (2560) กล่าวว่า ครูหมอโนราสามารถจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มคือ ครูหมอโนราที่ปรากฏอยู่ในตำนานการก่อเกิดโนรากับครูหมอโนราที่เกิดจากวิญญาณของครูโนราที่เคยมีชีวิตอยู่จริง ครูหมอโนราที่ปรากฏในตำนานการก่อเกิดโนรานั้นนับว่าเป็นวิญญาณที่มี “ศักดิ์” เพราะเชื่อกันว่าเป็นวิญญาณกลุ่มนี้คือวิญญาณของผู้ที่มีเชื้อสายกษัตริย์ ดังนั้นครูหมอโนรากลุ่มนี้จะมีอิทธิฤทธิ์มาก เป็นที่เคารพและยำเกรงของเหล่าโนรา ครูหมอโนราที่ปรากฏอยู่ในตำนานการก่อเกิดโนราได้แก่ พระยาสายฟ้าพาด ขุนศรีศรัทธา นางนวลทองสำลี แม่ศรีมาลา พ่อเทพสิงหะ เป็นต้น

ส่วนครูหมอโนราอีกกลุ่ม คือวิญญาณของคนที่เคยเกี่ยวข้องกับโนราเมื่อเสียชีวิต วิญญาณก็ไม่ยอมไปเกิด แต่ยังคงเฝ้าปกป้องรักษาลูกหลานและลูกศิษย์โดยอยู่ในรูปของครูหมอโนรา เช่น โนราเพียบ บ้านโคกยาง โนราแป้น เครื่องงาม โนราแปลกคำ ทำแค โนราวันเต่า โนราเต็ม เมืองตรัง โนราเฟื่อง โนราหมึก โนราฟุ่ม เทวา โนรายก ชูบัว โนราโหม้น โนราชูวังเวง โนราเทพ สองกุก พรานแมง พรานน่วม พรานบุรณ์ เป็นต้น

หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม

รูปโฉมของครุหมอนโอรานันมีร่างกายสูงใหญ่มาก ผิวกายสีดำ นุ่งผ้าโจงกระเบน ส่วนใหญ่จะมองเห็นได้เฉพาะส่วนเอวลงมาเท่านั้น บางกลุ่มบอกว่าครุหมอนโอรานันมีหน้าตาผิวพรรณสวยงาม จะแต่งกายด้วยเครื่องทรงกษัตริย์โบราณ ใส่เทริดเป็นทองคำสุกปลั่ง หรือบางคนก็เล่าว่าครุหมอนโอรานันมีรูปลักษณ์เป็นคนแก่อย่างทั่ว ๆ ไปนุ่งห่มด้วยผ้าขาว หรือผ้าพื้นเมืองภาคใต้

สัญลักษณ์ที่ใช้แทนครุหมอนโอราน คือ “หน้าพรานและเทริด” อุดม หนูทอง (2536, น. 41 อ้างถึงใน พิทยา บุขรรัตน์, 2556) กล่าวว่า หัวพราน หรือ หน้าพราน เป็นหน้ากากสำหรับตัวตลก นิยมทำด้วยไม้พุต ไม้รัก ไม้ยอ โดยถือเป็นเคล็ดที่ทำให้พุตเก่ง พุดตลก มีคนรัก มีคนยกยอ ไม้เหล่านี้จะแกะเป็นรูปใบหน้าคน นิยมทำให้งมุกยาว แก้มป่อง เจาจรูตรงส่วนตาและจมูก ไม่มีคางและฟันล่าง ให้มีแต่ฟันบน ฟันเลี่ยมด้วยเงินหรือทาสีทอง ใช้ขนห่าน ขนนกออก หรือขนนกบัวทำเป็นผม แต่ช่วงหลัง ๆ ใช้ไหมพรมแทน ขนนก หัวพรานทำเป็น 2 แบบ แบบหนึ่งเป็นหน้าชายทาสีแดง เรียกว่า “หัวพราน” หรือ “หัวพรานผู้” อีกแบบหนึ่งเป็นหน้าหญิงทาหน้าสีขาวหรือสีเนื้อ เรียกว่า “หัวพรานเมีย” หรือ “หัวทาสี” (หน้าทาสีไม่นิยมทำมอย่างหน้าพราน)

ส่วน “เทริด” พิทยา บุขรรัตน์ (2556, น. 50) กล่าวว่า เป็นเครื่องประดับศีรษะของตัวนายโรงหรือตัวย่นเครื่อง (โบราณไม่นิยมให้ผู้หญิงใส่ นางรำหญิงบางคนจะสวม “หน้านาง” ทำด้วยกระดาษสวมต่างเทริด) เทริดมีลักษณะคล้ายมงกุฎยอดเตี้ย มีกรอบหน้า มีด้ายมงคลประกอบ

คติความเชื่อเกี่ยวกับหน้าพรานและเทริดของคนภาคใต้ในสมัยก่อนนั้นถือว่าของทั้ง 2 อย่างนี้ คือ เป็นของศักดิ์สิทธิ์ มีจิตวิญญาณของครุหมอนโอรานคอยปกป้องรักษาอยู่ จึงไม่ควรเอามาเล่นโดยพลการ หากจำเป็นต้องใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมหรือเพื่อประกอบการแสดงก็จะต้องใช้ด้วยความเคารพ เช่น ยกมือไหว้ก่อนนำมาใช้ ขณะใช้ก็ไม่ควรให้ตกลงถึงพื้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทริดที่ใช้สวมศีรษะ

มณฑา ชิตชลธาร (สัมภาษณ์: 25 พฤศจิกายน 2561) ซึ่งเป็นศิลปินโอรานเล่าว่า “ตนเองได้รับการสั่งสอนมาจากครุโอรานว่า ขณะรำโอรานนั้นต้องระวังไม่ให้เทริดหล่นจากศีรษะ โดยเฉพาะการรำโอรานคล้องหงส์ (การแสดงตอนพรานบุญจับนางมโนราห์จากนิทานเรื่องพระสุธน-มโนราห์) หากใครทำเทริดหล่นจากศีรษะในตอนนั้นนั้นจะอายุสั้น หรือจะเกิดความอัปมงคลแก่ตนเอง”

หากพิจารณาจากคำบอกเล่าดังกล่าว สามารถเห็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ภายใต้ความเชื่อนี้คือการกล่อมเกลายบุคคลที่เป็นศิลปินโนราให้เป็นผู้มีสติระวางตัวอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการนั่ง ลูกเดิน หรือขณะที่ทำการแสดง เมื่อบุคคลมีสติระวางตนอยู่เสมอ การแสดงต่าง ๆ ก็จะมีคามผิดพลาดน้อยลง การสร้างเงื่อนไขทางความเชื่อที่ว่าห้ามมิให้เทริดหล่นจากศีรษะก็นับว่าเป็นกุศโลบายที่ชาญฉลาดในการอบรมสั่งสอนเรื่องนี้ นอกจากประเด็นการกล่อมเกลายบุคคลแล้ว ความเชื่อเรื่องห้ามมิให้เทริดหล่นจากศีรษะนี้ ยังมีเหตุผลอีกประการรองรับ คือเทริดนับว่าเป็นของมีค่าสำหรับศิลปินโนรา เพราะมีราคาค่อนข้างแพงและทำค่อนข้างยาก ต้องใช้เวลานาน โดยเฉพาะในสมัยอดีตที่เครื่องไม้เครื่องมือในการประดิษฐ์เทริดไม่ได้มีพร้อมเหมือนกับยุคปัจจุบัน ดังนั้นการจะหยิบใช้เทริดจึงต้องกระทำด้วยความระมัดระวังเป็นพิเศษ แต่อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะพิจารณาประเด็นความเชื่อนี้ไปในแง่มุมใด แต่ผลลัพธ์ที่ได้จากความเชื่อดังกล่าวก็คือ ศิลปินโนราจะใช้เทริดอย่างทะนุถนอม ประโยชน์ที่ได้คือไม่สิ้นเปลืองเงินทองในการจัดหาสิ่งใหม่มาแทนของเก่าที่บุบสลายไปจากความประมาทเลินเล่อนั่นเอง

ส่วนหน้าพรานก็มีความเชื่อคล้าย ๆ กันกับเทริด คือ ก่อนใช้งานก็ต้องแสดงความเคารพ ขณะใช้งานก็ต้องใช้ด้วยความระมัดระวัง ไม่เช่นนั้นอาจถูกครุหมอโนราลงโทษได้ อนึ่ง แม้ว่าการทำหน้าพรานจะใช้ระยะเวลาและเงินทุนน้อยกว่า มีรายละเอียดในการทำไม่มากนัก แต่สำหรับศิลปินโนราต่างก็มีความเชื่อตรงกันว่า หน้าพรานนั้นเป็นตัวแทนครุหมอโนรา หน้าพรานบางหน้าก็มีชื่อเรียกเฉพาะ นับว่าเป็นสิ่งที่มีจิตวิญญาณสิ่งสถิตอยู่จริง

ประสิทธิ์ คงแก้ว (สัมภาษณ์: 25 พฤศจิกายน 2561) นายพรานหรือผู้แสดงเป็นบทบาทพรานประจำคณะโนราห์ท้องถิ่น กล้วยศิลป์ จังหวัดตรัง เล่าประสบการณ์เกี่ยวกับหน้าพรานกับจิตวิญญาณที่สถิตอยู่ภายในนั้นว่า “ตนเองมีหน้าพรานอยู่หน้าหนึ่งเรียกชื่อหน้านี้ว่า “ตาพระครู” เพราะนิยมใส่ประกอบพิธีกรรมโนราแหงซ้ โดยจะรับบทเป็นตาพระครู ซึ่งก็คือครูผู้มีวิชาอาคมและมีความรู้ดี มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและประกอบพิธีกรรมให้กับนายไกรทองซึ่งเป็นตัวละครเอกของเรื่อง (ตามท้องเรื่องของนิทานไกรทอง) ศิลปินโนราคนอื่น ๆ ในคณะโนราก็เรียกหน้าพรานหน้านี้ว่าตาพระครูเช่นกัน มีอยู่ครั้งหนึ่งชาวบ้านคนหนึ่งเห็นหน้าพรานหน้านี้แล้วเกิดนึกชอบใจในรูปลักษณ์ที่ดูมีความเข้มขลัง

หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม

และมีเมตตาสูง อยากรู้ได้มาบูชาบ้าง เพราะเขาเองก็มีเชื้อสายโนรา จึงออกปากว่าจ้างให้ตนเองแกะหน้าพรานที่ละม้ายคล้ายคลึงกับหน้าตาพระครูขึ้นมาอีกหน้า โดยให้แกะจากไม้มงคลจำพวกไม้ยอหรือไม้ขนุนก็ได้ ตนเองเมื่อมีคนออกปากว่าจ้างก็ทำตามคำขอของชาวบ้านคนนั้น ปรากฏว่าหลังจากเริ่มทำหน้าพรานดังกล่าวก็เกิดเหตุการณ์ประหลาดขึ้น คือ ตนเองมีอาการเจ็บป่วยอย่างผิดปกติ รับประทานยาของแพทย์แผนปัจจุบันเท่าไร อาการเจ็บป่วยก็ไม่บรรเทา ตนเองจึงไปปรึกษาหมอไสยศาสตร์ ได้ความว่า ตนเองกำลังลบหลู่ครูของตนเองซึ่งก็คือหน้าพรานตาพระครู ด้วยการแกะหน้าพรานเลียนแบบอีกหน้าหนึ่งขึ้นมา เมื่อทราบความดังที่หมอไสยศาสตร์บอกกล่าวมา ตนเองก็กลับมาจุดธูปเทียนอธิษฐานจิตเพื่อขอขมาและได้แจ้งต่อชาวบ้านผู้ว่าจ้างว่า หน้าพรานตาพระครูหน้านี้ถือเป็นตัวแทนของครู ไม่ควรที่จะแกะเลียนแบบขึ้นมาอีกหน้า หลังจากที่บอกปฏิเสธและล้มเลิกการแกะหน้าพรานดังกล่าวแล้ว ปรากฏว่าอาการเจ็บป่วยนั้นก็ดีขึ้นจนเป็นปกติ”

จากที่กล่าวมาในข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในมุมมองของศิลปินโนราหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับโนรานั้น มีความเชื่อว่าหน้าพรานและเทริดเป็นของศักดิ์สิทธิ์ มีอาถรรพ์ในตัวเอง สามารถให้คุณให้โทษได้ ดังนั้นการแสดงออกกับของทั้ง 2 อย่างนี้ จะต้องเป็นไปด้วยความเคารพยำเกรง ทว่า ในยุคปัจจุบันค่านิยมเกี่ยวกับการสะสมเครื่องรางของขลังนั้นได้รุกล้ำเข้ามาในพื้นที่ของวัฒนธรรมโนรา ส่งผลให้หน้าพรานและเทริดเริ่มเปลี่ยนแปลงนิยามของตนเองเสียใหม่ และกลายเป็นสินค้าอย่างหนึ่งในตลาดพระเครื่อง

จุดเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นเครื่องรางของหน้าพรานและเทริด

วิชาไสยศาสตร์ตลอดจนเครื่องรางของขลังนั้นมีอยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน ดังที่ปรากฏหลักฐานในวรรณคดีพื้นบ้านเรื่องขุนช้างขุนแผน (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2531, น. 354 อ้างถึงใน วิเชียร เกษประทุม, 2553, น. 120) ความว่า

“อุ้มทารกยกจากห้อง	กุมารทองไปเกิดไปกับพ่อ
หยิบเอายามเฒ่าใหญ่ใส่สวมคอ	เอาผ้าห่อลูกชายสะพายไป
เปิดประตูจู่ออกมานอกบ้าน	รีบเดินผ่านป่าตัดเข้าวัดได้
ปิดประตูวิหารลั่นดาลใน	ล้มกลอนซ้อนใส่ไว้ตึงตรา
วางยามเปิดกลักแล้วชักชุด	ตีเหล็กไฟจุดเทียนขึ้นแดงรำ

เอาไม้ชัยพฤกษ์พระยายา
 ยันต์นารายณ์แผลงฤทธิ์ปิดศรัษะ
 ยันต์นารายณ์ฉีกอกปกปิดกลาง
 เอาไม้รักปักเสาชิ้นสี่ทิศ
 ลงเพดานยันต์สังวาลอมรินทร์
 เอาไม้มะริดกันเกราะเถกกันภัย
 ตั้งจิตสนิทไว้ที่ทาง
 ร้อนทั้งตัวทั่วกันน้ำมันฉ่ำ
 เคารงแกร่งแห่งได้ตั้งใจปอง

ปักเป็นขาพาดกันกุมารวาง
 เอายันต์ราชปะพั้นล่าง
 ลงยันต์นางพระธรณีที่พื้นดิน
 ยันต์ปิดธงปักวงสายสิญจน์
 ก็พร้อมสิ้นในตำราถูกท่าทาง
 ก่อชุดจุดไฟใส่พั้นล่าง
 ภาวนานั่งอย่างกุมารทอง
 กลับหน้ากลับหลังไปทั้งสอง
 พอรุ่งแจ้งแสงทองขึ้นทันใด”

จากบทกลอนที่หยิบยกมานั้นแสดงให้เห็นถึงขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม
 ปลุกเสกกุมารทองของขุนแผน โดยมีรายละเอียดในการทำเป็นระเบียบขั้นตอน มีการใช้
 ยันต์และไม้มงคลชนิดต่าง ๆ มาใช้ในการประกอบพิธีกรรม พร้อมทั้งมีการสำรวมจิต
 ภาวนาในการปลุกเสกอีกด้วย และยังสะท้อนให้เห็นว่าคนไทยส่วนหนึ่งเชื่อกันว่า
 ไสยศาสตร์และอิทธิฤทธิ์ของเครื่องรางของขลังนั้นเป็นของที่มีอยู่จริง สามารถให้คุณหรือ
 โทษกับบุคคลได้ และอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์นี้เองที่สามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในกลุ่ม
 คนไทยส่วนหนึ่งได้อย่างไม่เสื่อมคลาย แม้ว่าวัฒนธรรมความเชื่อหลักของคนไทยนั้นจะมาจาก
 ศาสนาพุทธ ที่มีเนื้อหาสาระมุ่งสู่การหลุดพ้นคือนิพพาน แต่กระนั้นก็ไม่อาจปิดกั้น
 ศรัทธาของคนส่วนหนึ่งไม่ให้ศรัทธาในวิชาไสยศาสตร์และของขลังได้ เรื่องราวเหล่านี้จึงมี
 อยู่คู่สังคมไทยมาทุกยุคสมัยกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน

หากจะกล่าวถึงประเภทของเครื่องรางของขลังในสังคมไทยนั้นนับว่ามีอยู่หลายอย่าง
 โดยแต่ละอย่างเชื่อกันว่าจะมีหน้าที่แตกต่างกันออกไป ยกตัวอย่างด้านแคล้วคลาด
 ปลอดภัย ได้แก่ ตะกรุด พระเครื่อง เป็นต้น ด้านป้องกันภัย ได้แก่ ควายธนู ฝ้ายยันต์
 ด้านมหาเสน่ห์หรือโชคกลาง ได้แก่ กุมารทอง รักยม สาลิกาเงินทอง น้ำมันว่านต่าง ๆ
 เป็นต้น อนึ่ง เครื่องรางของขลังบางชนิดอาจมีอาณาภาพที่ครอบคลุมทุก ๆ ด้านก็ได้

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังนั้น
 ยังคงมีอยู่คู่สังคมไทยคือ ความต้องการที่พึงทางจิตใจเมื่อต้องเผชิญกับความกลัว

หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม

ซึ่งมนุษย์กับความกลัวนั้นเป็นสิ่งที่คู่กันมาช้านานนับตั้งแต่ยุคที่เริ่มมีมนุษย์ก็ว่าได้ ในอดีต ความกลัวของมนุษย์นั้นอาจเป็นเรื่องของผีसाง ภัยธรรมชาติ ฯลฯ การพกพาเครื่องรางของขลังติดตัวจึงเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความมั่นใจให้กับมนุษย์ได้ไม่มากนักน้อย สำหรับในยุคปัจจุบันความกลัวของมนุษย์ก็ยังคงมีอยู่ เพียงแต่อาจเปลี่ยนแปลงลักษณะไปบ้าง เช่น แทนที่จะกลัวเกี่ยวกับผีसाงเทวดาก็กลับกลายเป็นการกลัวในเรื่องของการแข่งขันทางสังคม กลัวในเรื่องของความไม่มั่นคงในธุรกิจ การค้า การลงทุน เป็นต้น เพราะเหตุนี้เครื่องรางของขลังก็ยังคงมีอยู่ในยุคปัจจุบันและได้พัฒนามาเป็นธุรกิจค้าเครื่องรางของขลัง สามารถพบเห็นได้ทั่วไปในประเทศไทย สินค้าที่นิยมนำมาค้าขายกัน เช่น เทริดญพระ เกจิผู้มีชื่อเสียง น้ำมันเสน่ห์ ผ้ายันต์ เป็นต้น

ทว่า ความตาชืดและจำเจของเครื่องรางของขลังที่มีอยู่ทั่วไปในตลาดพระเครื่องนั้น ไม่ได้สร้างความรู้สึกแปลกใหม่หรือแตกต่างให้กับผู้ที่เข้าบูชา กล่าวคือ ผู้เข้าบูชาพระเครื่องมีความรู้สึกที่ว่าในเมื่อทุก ๆ คนที่เป็นคู่แข่งทางการค้าหรือทางสังคมก็ตีมีเครื่องรางของขลังเฉกเช่นเดียวกัน แล้วเครื่องรางของขลังชนิดนั้น ๆ จะให้การช่วยเหลือใคร และนี่จึงเป็นช่องทางให้เกิดเครื่องรางของขลังชนิดใหม่ขึ้นในสังคม เช่น ยุคต่อมาก็ได้มีกระแสของจตุคามรามเทพเกิดขึ้น หรือแม้กระทั่งกระแสของลูกเทพ แต่สิ่งเหล่านี้ก็อยู่ได้ไม่นานก็เลือนหายไป ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะฐานรากของความเชื่ออันหลวมเกินไป คือไม่มีประวัติศาสตร์หรือตำนานที่จะเชื่อมโยงยึดเหนี่ยวระหว่างเครื่องรางของขลังนั้นกับผู้คนที่ศรัทธา

ในช่วงเวลาต่อจากนั้น ในสังคมภาคใต้ที่ซึ่งเคยเป็นจุดกำเนิดของจตุคามรามเทพก็เริ่มมีกระแสใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่กระแสเดิม คือ “ความนิยมในวัฒนธรรมพื้นถิ่น” พบว่าเริ่มมีความนิยมในการพกพาหน้าพรานจิวและเทริดจิวติดตัวในฐานะเป็นเครื่องรางของขลัง ที่มีประวัติศาสตร์และตำนานเกี่ยวข้องกับตัวตนของคนใต้ กล่าวอีกนัยคือ คนใต้ส่วนใหญ่ก็มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องครุหมอโนรา อาจเป็นทายาทหรือลูกหลานที่มีเชื้อสายโนรามามาแต่ครั้งบรรพบุรุษ หรือบางคนก็เป็นศิลปินโนราก์มี และด้วยเหตุนี้จึงดูเหมือนว่าความนิยมในเครื่องรางของขลังชนิดนี้ไม่มีที่ท่าจะเสื่อมคลายลงโดยง่าย

สำหรับยุคเริ่มแรกของการเปลี่ยนแปลงนิยามความหมายของหน้าพรานและเทริดมาสู่การเป็นเครื่องรางของขลังนั้น เริ่มต้นที่ศิลปินโนราหรือเหล่าทายาทผู้สืบเชื้อสาย

โนรา ได้คิดประดิษฐ์หน้าพรานจิวขึ้นมาสำหรับคล้องคอแทนพระเครื่อง โดยวัสดุที่ทำนั้นมีทั้งที่เป็นโลหะและทำจากไม้ ความนิยมในช่วงแรก ๆ นั้นอยู่ในวงแคบ ๆ แต่เมื่อมีการนำข้อมูลของหน้าพรานจิวไปเผยแพร่ในโลกออนไลน์ ในลักษณะของการค้าอย่างเดียวกันกับเครื่องรางของขลังอื่น ๆ และมีการสร้างเรื่องราวทางอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์และผลิตซ้ำเช่นนี้ อยู่เรื่อย ๆ ไม่นานกระแสความนิยมก็เริ่มมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งเริ่มมีอุปสงค์มากขึ้น ทั้งหน้าพรานจิวและเทริดจิว

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่อาจเปลี่ยนแปลงได้” โดยสมิท สมัครการ (2549) ได้อธิบายไว้ว่า วัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ 2 วิธี คือ 1) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในวัฒนธรรมนั่นเอง ตัวการสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใน ได้แก่ การประดิษฐ์คิดค้น (inventions) ต่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นการสร้างเครื่องมือใหม่ ๆ หรือการคิดสร้างสรรค์ธรรมเนียมประเพณี หรือกฎหมายของสังคมก็ได้ 2) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากภายนอก คือ เกิดจากการติดต่อกับวัฒนธรรมอื่น (culture contact) เป็นการลอกเลียนแบบแผนอย่างจากวัฒนธรรมอื่นมาใช้ ซึ่งภาษาทางมานุษยวิทยา เรียกว่า “การขอยืมทางวัฒนธรรม” (culture borrowing) ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมตามข้อ 2 กำลังเกิดขึ้นแพร่หลายกว่าในแบบที่ 1

เมื่อนำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์กับปรากฏการณ์ความนิยมหน้าพรานจิว และเทริดจิว พบว่า การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับเทริดและหน้าพรานของคนในภาคใต้ เกิดจากการรับหรือประยุกต์เอาแนวคิดเรื่องเครื่องรางของขลังมาใช้กับเทริดและหน้าพราน โดยอาจมีสมมติฐานในการคิดค้นเบื้องต้น เช่น “เพราะเหตุใดคนในภาคใต้จึงไม่นำความเชื่อเก่าแก่ดั้งเดิมในภูมิภาคมาใช้คุ้มครองตนเอง” หรืออาจเกิดจากฐานคิดแบบนักพัฒนาหัวก้าวหน้า เช่น “ภาคใต้นั้นมีทุนทางความเชื่อที่ยังรากลึกอย่างวัฒนธรรมโนรา การนำประยุกต์และพัฒนาเทริดและหน้าพรานมาเป็นเครื่องรางของขลัง อาจได้รับความนิยมแพร่หลาย ท่ามกลางยุคใหม่ที่คนนิยมความแตกต่าง ไม่จำเจ” อย่างไรก็ตามไม่ว่าสมมติฐานในการสร้างหน้าพรานจิวและเทริดจิวจะมาจากแนวคิดใด แต่ปรากฏการณ์นี้ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ และในกรณีนี้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมจากภายใน โดยมีการประดิษฐ์คิดค้น

หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม

เทริดและหน้าพรานให้ย่อส่วนลงเพื่อจ่ายต่อการพกพา อีกทั้งบางที่บางท้องถิ่นก็มีการใช้หลักการประดิษฐ์เดียวกันกับการสร้างเครื่องรางหรือพระเครื่องด้วย ส่งผลให้นักสะสมเครื่องรางของขลังตลอดจนคนที่สนใจในวัฒนธรรมโนราให้ความสนใจมากยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันปัจจัยการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมจากภายนอก ก็นับว่าเป็นปัจจัยเร้าให้เกิดการประดิษฐ์หน้าพรานจิวและเทริดจิวด้วย สามารถจำแนกปัจจัยดังกล่าวออกเป็นข้อ ๆ ได้ ดังนี้ 1) กระแสความต้องการเครื่องรางใหม่ ๆ จากตลาดพระเครื่อง 2) วิธีการผลิตพระเครื่องหรือเครื่องรางยุคปัจจุบันไม่ได้ยุ่งยากเหมือนในอดีต เพราะมีเครื่องมือเครื่องมีที่ทันสมัย ซึ่งสามารถพบเห็นได้ว่า เทริดจิวหรือหน้าพรานจิวบางรุ่นมีลักษณะแบบพระเหรียญ เป็นต้น 3) สังคมแบบทุนนิยมที่มีเงินเป็นพันเพื่องหลักของสังคม ได้หล่อหลอมผู้คนให้มีแนวคิดที่มุ่งผลกำไร การประดิษฐ์นวัตกรรมหรือสิ่งของใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้คนขึ้นในสังคมก็ย่อมสามารถสร้างรายได้หรือผลกำไรได้อย่างดี และนี่จึงเป็นโอกาสของผู้ที่มีฝีมือทางด้านงานช่างได้พัฒนา “ทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม”

การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรมของหน้าพรานจิวและเทริดจิว

ก่อนที่จะกล่าวถึงการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรมของหน้าพรานจิวและเทริดจิว เห็นสมควรที่จะต้องทำความเข้าใจคำว่า “ทุนทางสังคม” (social capital) เสียก่อน วรุฒิ โรมรัตนพันธ์ (2548) กล่าวถึงทุนทางสังคมว่า ทุนทางสังคมเป็นเรื่องที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติในแต่ละสังคม เป็นเรื่องของระบบคิดของคนในสังคม ที่จะส่งผลถึงวิถีปฏิบัติในหมู่ประชาชนที่จะสร้างประโยชน์ร่วมกันในด้านต่าง ๆ ทุนทางสังคมจึงมีประสิทธิภาพในการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจ เช่น การลดต้นทุนหรือสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

จากความหมายของทุนทางสังคมแสดงให้เห็นว่า ทุนทางสังคมเกิดจากระบบคิดของคนในสังคม ซึ่งผลจากระบบคิดดังกล่าวเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “วัฒนธรรม” นั่นเอง รังสรรค์ ณะพรพันธุ์ (2539 อ้างถึงใน วรุฒิ โรมรัตนพันธ์, 2548, น. 43) กล่าวถึงทุนทางวัฒนธรรมในเชิงเศรษฐศาสตร์ว่า เป็นการนำวัฒนธรรมมาแฝงในรูปของสินค้าและบริการเพื่อเพิ่มมูลค่าในการผลิต ที่สร้างความพึงพอใจร่วมกัน โดยผ่านความร่วมมือในลักษณะของการสร้างสรรค์

ดังนั้น หน้าพรานจิวและเทริดจิวจึงนับว่าเป็นการพัฒนาและสร้างสรรค์ทุนทางสังคมของคนในภาคใต้ในแขนงของทุนทางวัฒนธรรมที่มีมาอย่างยาวนานและเกี่ยวพันกับผู้คนในท้องถิ่นนี้ โดยเฉพาะในมิติทางความเชื่อและเอกลักษณ์ท้องถิ่น ให้กลายมาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อความอยู่ดีกินดีของผู้คนและเป็นการสืบสานต่อยอดสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นไม่ให้สูญสลายไปตามกาลเวลา ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ในประเด็นการพัฒนาบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน กนกวรรณ จงเจริญยิ่ง (2549, น. 155) ได้อธิบายไว้ว่า วัฒนธรรมชุมชนก่อเกิดจากชุมชนและเปลี่ยนแปลงตามการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ในประการสำคัญ วัฒนธรรมชุมชนได้ร้อยรัดให้ผู้คนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยช่วยธำรงไว้ซึ่งเสถียรภาพของสถาบันครอบครัวและความมั่นคงแห่งชีวิต รวมถึงลดจนการกำหนดกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันของสมาชิกชุมชนและการรักษาคุณภาพพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

ตลอดหลายปีที่ผ่านมาประเทศไทยได้นำแนวคิดการพัฒนาจากต่างประเทศเข้ามาพัฒนาชาติตนเอง เพื่อหวังที่จะก้าวสู่ “การเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว” ให้ทัดเทียมกับประเทศอื่น ๆ ทว่า ผลจากการพัฒนาดังกล่าวได้ทำให้เกิดความเสื่อมถอยทางวัฒนธรรม โดยการแยกคนออกจากวัฒนธรรมตนเองและแยกคนออกจากธรรมชาติที่คุ้นเคย ผลสืบเนื่องที่ตามมาอีกทอดก็คือเกิดวิกฤติต่าง ๆ ขึ้นอย่างมากภายในสังคม ดังนั้นแนวทางการพัฒนาสังคมบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชนตามที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงเป็นการมุ่งให้เกิดการทบทวนและรู้จักนำทุนทางสังคมอย่างเช่นทุนทางวัฒนธรรมมาพัฒนาสู่สินค้าทางวัฒนธรรม สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ชุมชนมีรายได้ และวัฒนธรรมไม่เสื่อมสลายนั่นเอง

การเกิดขึ้นของปรากฏการณ์การประดิษฐ์หน้าพรานจิวและเทริดจิวเพื่อการค้าขายในฐานะ “สินค้าทางวัฒนธรรม” มีอยู่อย่างกว้างขวางในภาคใต้ แต่กลุ่มที่มีผลงานเด่นชัดและเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปคือ “ครอบครัวของช่างเทือง เมืองตรัง”

ช่างเทือง หรือ นายประเทือง สัจบุตร เป็นชาวบ้านตำบลนาข้าวเสีย อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง เป็นช่างทำเทริดที่มีชื่อเสียงของจังหวัดตรัง ประเทือง สัจบุตร (สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2562) เล่าประวัติความเป็นมาของการทำเทริดว่า จุดเริ่มต้นของการทำเทริดโนรานั้น เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้ว คุณพ่อของตน คือ นายแสง สัจบุตร ได้ไปซื้อเทริดมาจากช่างเลียบ ซึ่งเป็นช่างทำเทริดชาวตำบลควนปริง อำเภอเมือง จังหวัดตรัง เพื่อนำมา

หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม

ให้โนราชนั้นซึ่งเป็นญาติใช้งาน ต่อมาก็เกิดความคิดที่อยากจะลองทำเทริดเองบ้าง คุณพ่อแสงและตนจึงลองฝึกหัดทำเทริด โดยมีเทริดของช่างเลียบเป็นต้นแบบ ในระยะแรกพบปัญหามากมาย เช่น การเข้ารูบทะริดไม่ได้ กล่าวคือ เทริดจะมืองค์ประกอบ คือ ยอดเทริด เพดานเทริด เกล็ดเทริด รัตเกล้า ดอกประจำยาม ตีนตุ๊กตุ หูเทริด และตัวเทริด ซึ่งตัวเทริดนั้นจะทำขึ้นมาจากตอก คือ ไม้ไผ่เหลาจนบาง แล้วนำมาจักสานให้เป็นทรงกระบอกขนาดพอเหมาะสำหรับสวมศีรษะ การสานตอกจะใช้วิธีการสานแบบ “ลายสอง” เมื่อสานตอกเสร็จจะต้องนำมาเชื่อมกันให้ได้รูบทรงกระบอก ในระยะแรกคุณพ่อแสงไม่สามารถสานตอกให้เชื่อมต่อกันได้ ทดลองอยู่หลายครั้งจนท้อแท้ใจ มีครั้งหนึ่งถึงกับปาตัวเทริดนั้นทิ้งด้วยความท้อแท้ แต่แล้วก็อดที่จะกลับไปเก็บขึ้นมาตั้งพิจารณาใหม่ไม่ได้ คุณพ่อแสงได้ลองฝึกทดลองอยู่หลายครั้ง ครั้นเมื่อไปปรึกษาช่างเลียบก็ได้คำแนะนำเพียงแค่ว่า “ไม้ไผ่ปล้องเดียวนำมาสาน” คุณพ่อแสงนั่งขบคิดวิธีการทำอยู่นานจนกระทั่งพบวิธีการขึ้นรูปตัวเทริดได้ในที่สุด ปัจจุบันตนเองยังคงทำเทริดตามรูปแบบของคุณพ่อแสงและช่างเลียบชาวตำบลควนปรัง และยังถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุตรชายทั้ง 2 คน คือ ช่างแก๊กกับช่างก๊ก

ภาพที่ 1 : เทริดฝีมือช่างเื่อง เมืองตรัง

ที่มา : สันติชัย แยมใหม่

เอกลักษณ์ของเทริดเมืองตรังจะมีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ 1) รูปผู้ คือ ทรงเทริดจะดูสูง ยอดเทริดจะยาวมีความสง่างาม ปลายยอดมีลูกแก้ว 2) มีเกล็ดเทริด 4 ชั้น ซึ่งเกล็ดเทริดจะทำเป็นลายกระจงตาอ้อย ประดับอยู่บนเพดานเทริดในลักษณะเรียงกันเป็นวงจำนวนทั้งสิ้น 4 วงหรือ 4 ชั้น 3) ยอดเทริดมี 5 ซ้อ โดยทั่วไปยอดเทริดจะมีการกลึงให้ส่วนโคนใหญ่ ส่วนปลายจะเรียวแหลม หากนับจากส่วนโคนจนกระทั่งถึงส่วนปลายของยอดเทริดจะมีจำนวนทั้งสิ้น 5 ซ้อ 4) มีตีนตุกตุ ซึ่งก็คือลวดลายที่ทำขึ้นมาประดับรอบ ๆ ตัวเทริดให้สวยงาม มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมขนมตัดหรือสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน คุณพ่อแสงเคยสั่งเสียไว้กับช่างท้องถิ่นว่า “เทริดจะต้องมีตีนตุกตุ” 5) มีการบุผ้านุ่ม ๆ คล้ายฟองน้ำภายในตัวเทริดเพื่อความรู้สึกกระชับและสบายศีรษะขณะสวมใส่ การบุผ้าภายในเทริดนี้เกิดจากความคิดของช่างท้องถิ่น ที่ได้เลียนแบบจากการทำหมวกนิรภัย ทั้งนี้เกิดจากการพบปัญหาจากการสวมใส่เทริดของบุรุษชาย คือ เมื่อสวมเทริดที่มีขนาดใหญ่กว่าศีรษะจะส่งผลให้หลวมและดูไม่สวยงาม การแก้ปัญหานี้มักใช้ผ้ามาพันรอบศีรษะอีกชั้น แต่ก็ดูไม่สวยงามเพราะผ้าที่พันมักหลุดออกมา ช่างท้องถิ่นจึงใช้วิธีการบุด้วยผ้าภายในตัวเทริดซึ่งสามารถแก้ปัญหานี้ได้เป็นอย่างดี และ 6) ส่วนบนสุดของยอดเทริดจะใส่ลูกแก้ว ทั้งนี้เพราะลูกแก้วมีความแวววาว สวยงาม สะดุดตา และเชื่อกันว่าลูกแก้วสามารถป้องกันหรือสะท้อนคุณไสยมนต์ดำได้

นอกจากความเชื่อเรื่องลูกแก้วบนยอดเทริดแล้ว ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการทำเทริดว่า จะต้องทำขึ้นมาจากวัสดุที่เป็นมงคล เช่น ยอดเทริดมักนิยมนำด้วยไม้ขนุนหรือไม้ยอ เพราะมีนามสื่อถึงการเกื้อหนุน การค้าจุนหนุนนำมาให้ตกต่ำหรือการยกยอกจากผู้คนบางคนก็นิยมทำยอดเทริดจากไม้ทั้งฟ้าก็มี เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อสวมใส่ชื่อเสียงจะดังก้องกระหึ่มไปถึงชั้นฟ้าชั้นสวรรค์ เพดานเทริดมักทำจากไม้ทองกลาง เกล็ดเทริดทำจากหนังวัวหรือควายแต่ปัจจุบันได้ใช้วัสดุที่ทำจากพลาสติกมาทำเกล็ดเทริดแทน เพราะนำมาใช้งานง่าย มีขายตามท้องตลาดและคงทนกว่าหนังสัตว์ หูเทริดทำจากไม้ขนุนหรือไม้ยอ และตัวเทริดทำจากไม้ไผ่ เมื่อพิจารณาจากวัสดุที่นำมาใช้ทำเทริด จะเห็นได้ว่าการคัดสรรเฉพาะสิ่งที่ดีงามนามมงคลทั้งสิ้น แต่อย่างไรก็ตาม ประเพณีของ สัจบุตร (สัมภาษณ์: 14 มกราคม 2562) กล่าวว่า นอกจากการเลือกชนิดของไม้ที่เป็นมงคลมาใช้ทำเทริดและหน้าพรานแล้ว ยังมีประเด็นของคุณสมบัติของไม้อีกอย่างหนึ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม

คือ จะต้องเป็นไม้ที่มีเนื้อไม้สามารถแกะหรือกลึงง่าย ไม่แตกหัก โดยเฉพาะไม้ขนุน เส้นใยของมันจะประสานกันไปมาทำให้ทนทาน ในขณะที่ข้างในไม้จะนิ่มสามารถทำให้เกิดโพรง จึงแกะหรือกลึงได้ง่าย ส่วนไม้ยอนั้นแม้จะแกะง่ายก็จริงอยู่ แต่ก็มีข้อเสียคือ ตัวมอดชอบกัดกินให้เนื้อไม้เสียหายได้ ใช้งานได้ไม่ทนทานนัก

แนวคิดในการพัฒนาหน้าพรานจิวและเทริดจิวให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ทางเศรษฐกิจ ช่างแกะ หรือ ญัฐพงษ์ สัจบุตร (สัมภาษณ์: 14 มกราคม 2562) เล่าว่า ตนเองและครอบครัวเกิดจากความประสงค์ที่จะขยายผลงานให้มีความหลากหลายขึ้น จากแต่เดิมที่ทำเฉพาะเทริดและหน้าพราน หน้าทาสีสำหรับใช้งานจริงในพิธีกรรมโนราโรงครุ ต่อมาก็เกิดความต้องการที่จะทดลองทำสินค้าอื่น ๆ บ้าง ประเทือง สัจบุตร (สัมภาษณ์: 14 มกราคม 2562) กล่าวเสริมว่า สิ่งแรกที่ทดลองทำคือ หน้าพรานจิว ในตอนนั้นมีโนรานกน้อย ซึ่งเป็นศิลปินโนราในคณะมโนราห์ทองใบ ใจดี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง มาขอร้องให้ทำหน้าพรานจิวสักองค์เพื่อนำไปบูชาห้อยคอ ตอนนั้นก็ทำให้ทำตามคำขอร้องไป โดยทำเป็นหน้าพรานจิวขนาดประมาณ 2 เซนติเมตร หลังจากทำเสร็จก็หยุดทำไปอีกพักใหญ่ และเริ่มมาทำเพื่อเป็นสินค้าอย่างจริงจังอีกครั้งเมื่อประมาณ พ.ศ. 2559

หากจะกล่าวถึงสถานการณ์ด้านความนิยมสินค้าที่เป็นเครื่องรางในภาคใต้ช่วง พ.ศ. 2559 พบว่า กระแสความนิยมเครื่องรางของขลังท้องถิ่นได้เติบโตและขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง พบว่าในสังคมภาคใต้ในช่วงเวลานั้นมีสำนักผู้รู้ทางอาคมไสยเวทย์ พระเกจิอาจารย์ ตลอดจนชนช่วงศิลป์ได้ผลิตเครื่องรางของขลังออกมาค้าขายจำนวนมาก เช่น นางแก้วมโนราห์ของอาจารย์ประสูติ วัดในเดา จังหวัดตรัง แป้งเสน่ห์ครุหมอโนรา หน้าพรานบุญของวัดประดู่หอม ตำบลทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง หน้าพรานบุญของพ่อแก่เจ้าแสง วัดบ้านตรัง จังหวัดปัตตานี เป็นต้น

ภาพที่ 2 : หน้าพรานจิวหลากสี ฝีมือช่างท้องถิ่นและบุตรชาย

ที่มา : สันติชัย แยมใหม่

ในช่วงเวลานี้ครอบครัวช่างท้องถิ่นก็เริ่มทำหน้าพรานจิวขายควบคู่ไปกับการเทริดจิวด้วย ในระยะแรกเทริดจิวที่ทำจะมีความประณีตละเอียดน้อยกว่าปัจจุบัน เช่น เมื่อก่อนจะใช้กากเพชรโรยเพื่อความแวววาว สวยงาม แต่ต่อมาพบว่ากากเพชรที่ใช้มักหลุดไม่คงทน หรือขนาดและสัดส่วนของเทริดไม่ได้รูปทรงที่สวยงาม แต่ปัจจุบันช่างท้องถิ่นและบุตรชายได้เรียนรู้จากความผิดพลาดหรือจากการลองผิดลองถูก จนสามารถพัฒนาเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงเป็นที่น่าพอใจ ช่างก็๊ก หรือ ปฏิพัฒน์ สัจบุตร (สัมภาษณ์: 14 มกราคม 2562) เล่าว่า หน้าพรานจิวนั้นได้ส่งขายไปทั่ว เช่น ภาคเหนือและต่างประเทศ เช่น ประเทศมาเลเซีย โดยชาวมาเลเซียเขาจะชอบสะสมของขลังกันมาก และที่ไกลที่สุดที่เคยส่งไปขายคือประเทศเยอรมัน

หากพิจารณาจากประเด็นที่กล่าวมาแล้วในช่วงต้น แสดงให้เห็นว่าการรู้จักติดตามข่าวสารทางสังคมอยู่อย่างเนืองนิตย์ จะทำให้บุคคลนั้นเข้าใจและรู้เท่าทันสังคมอยู่เสมอ อย่างเช่นครอบครัวของช่างท้องถิ่นที่ได้สังเกตเห็นถึงทิศทางของสังคมที่เริ่มหันมาความนิยมในสินค้าทางความเชื่อระดับท้องถิ่น ผนวกกับการมีต้นทุนทางความรู้ ทางภูมิปัญญาอยู่กับตัวจึงส่งผลให้ครอบครัวของช่างท้องถิ่นสามารถคว้าโอกาสในการพัฒนางานและสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้เป็นอย่างดี ผนวกกับการรู้จักใช้ช่องทางการสื่อสารในโลกโซเชียล

หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม

อย่างเช่น facebook เป็นช่องทางในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผลงานของตนเองให้เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป อีกทั้งยังใช้ช่องทางนี้ในการรับรายการสั่งซื้อผลิตภัณฑ์จากลูกค้าด้วย ซึ่งเป็นวิธีการที่สะดวกสบายและสอดคล้องกับค่านิยมของคนในปัจจุบัน ส่งผลให้ตลาดในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์หน้าพรานจิวและเทริดจิวกว้างขวางยิ่งขึ้น

บุคคลที่สั่งซื้อหน้าพรานจิวและเทริดจิว ส่วนใหญ่จะซื้อไปเพื่อกราบไหว้บูชาในฐานะตัวแทนของครุหมอนโนรา เช่น บางคนนำหน้าพรานจิวไปห้อยคอหรือตั้งไว้หน้ารถยนต์ เพื่อใช้เป็นเครื่องรางของขลังป้องกันเภทภัยต่าง ๆ ตามความเชื่อ ส่วนเทริดจิวก็มักจะนำไปตั้งบูชาบนหิ้งครุหมอนโนรา ณัฐพงศ์ สัจบุตร (สัมภาษณ์: 14 มกราคม 2562) กล่าวว่า คนที่สั่งหน้าพรานจิวมักจะสั่งให้ทำสีตามที่ตนเองต้องการ เช่น สีดำ สีเขียว สีขาว สีทอง เป็นต้น คนที่สั่งบอกว่าต้องการสีที่สอดคล้องกับชื่อของครุหมอนโนราที่ตนเองนับถือ เช่น สั่งทำหน้าพรานจิวสีดำเพื่อใช้แทนตาพรานหน้าดำ หน้าพรานจิวสีขาวใช้แทนตาพรานเทพ (ตีความว่าสีขาว คือ สีที่สะอาดเป็นสีแทนองค์เทพ) หน้าพรานจิวสีเขียวใช้แทนตาพรานอินทร์ (ตีความตามสีผิวของพระอินทร์ ซึ่งชื่อพ้องเสียงกัน) ราคาของหน้าพรานจิวในปัจจุบันขายราคาประมาณ 500 บาท ขณะที่หน้าที่พรานจริงราคาประมาณ 1,500 บาท ส่วนเทริดจิวราคาประมาณ 3,500 บาท ในขณะที่ราคาของเทริดจริงประมาณ 3,500-9,000 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนและประเภทของวัสดุที่ใช้ตกแต่งเทริด อนึ่ง สำหรับต้นทุนในการผลิตนั้นจะเลือกใช้ไม้ที่มีอยู่ในชุมชน สีกระป๋อง เพชรปลอมสำหรับตกแต่งเครื่องประดับและอื่น ๆ เมื่อเทียบกับราคาที่ขายและจำนวนรายการสั่งซื้อในแต่ละเดือนพบว่าสร้างรายได้ให้กับครอบครัวช่างเทืองอย่างน่าพอใจ

สำหรับประเด็นการพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์หน้าพรานจิวและเทริดจิว เช่น การนำไปใส่ตุ๊กตะจกให้ดูสวยงามเพื่อเป็นของฝาก ของชำร่วย หรือสินค้าโอท็อป (OTOP) ประเทือง สัจบุตร (สัมภาษณ์: 14 มกราคม 2562) กล่าวว่า “ถ้าทำเป็นของชำร่วย มันจะกลายเป็นของเล่นไปเสียหมด” ณัฐพงศ์ สัจบุตร (สัมภาษณ์: 14 มกราคม 2562) อธิบายเพิ่มเติมว่า สินค้าทั้งหน้าพรานจิวและเทริดจิวนั้นไม่ต้องการให้เป็นของชำร่วย เพราะนี่คือของศักดิ์สิทธิ์ เป็นของที่คนได้นับถือบูชากันมานาน ตนเองต้องการให้อยู่ที่คอของผู้คนหรืออยู่บนหิ้ง แต่ถ้าทำเป็นของชำร่วย ของฝาก หากวันใดวันหนึ่งคนที่ซื้อไปเลิกสนใจแล้วนำไปวางไว้ในที่ที่ไม่เหมาะสม ครั้นเมื่อคนอื่นที่เขาศรัทธาในครุหมอนโนราเห็นเข้าเขาอาจจะรู้สึกไม่ได้ดี

จากที่กล่าวมาในข้างต้นแสดงให้เห็นว่าช่างตีทองและบุตรชายมีความห่วงหาเมื่อผลิตภัณฑ์เหล่านั้นหลังจากที่ถูกจำหน่ายออกไปแล้ว เกรงว่าจะถูกนำไปเก็บรักษาอย่างไม่เหมาะสม ดังนั้นจึงปฏิเสธการประดิษฐ์ภัณฑ์ในลักษณะที่เป็นของชำร่วยหรือของฝาก ทว่า โดยทั่วไปแล้วระบบของตลาดมักจะมีความต้องการผลิตภัณฑ์ที่มีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เว้นเสียแต่ว่าผลิตภัณฑ์นั้น ๆ ได้พัฒนามาถึงขีดสูงสุดแล้วและสอดคล้องระดับความพึงพอใจของผู้ซื้อที่คงที่แล้วเท่านั้น ดังนั้นสำหรับสำหรับหน้าพรานจิวและเทริดจิว นั้น นับว่ายังเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใหม่อยู่ในระบบตลาด ซึ่งระยะแรกอาจทำการตลาดได้ดี เพราะอาจเป็นสิ่งที่ยังใหม่และมีผู้ต้องการซื้อหาจำนวนมากอยู่ หากวันใดมีคู่แข่งรายใหม่ขึ้นมา ก็อาจส่งผลกระทบต่อยอดขายได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการป้องกันความเสี่ยงดังกล่าวและสร้างความยั่งยืนให้กับผลิตภัณฑ์นี้ จึงจำเป็นต้องหาแนวทางในการพัฒนาต่อยอดเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์หน้าพรานจิวและเทริดจิว โดยที่ไม่ขัดกับความรู้สึกความเชื่อ มุมมองของผู้ผลิตตั้งที่กล่าวไปแล้วในข้างต้น

ภาพที่ 3 : ช่างแก็กและช่างกักกำลังประดิษฐ์หน้าพราน
ที่มา : สันติชัย แยมใหม่

หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม

สรุปและอภิปรายผล

การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรมของหน้าพรานจิวและเทริดจิว นั้น มีจุดเริ่มต้นมาจากความประสงค์ของช่างเทืองและบุตรชาย ที่จะนำวัฒนธรรมและความเชื่อที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างโนรามามาเพิ่มมูลค่าด้วยการพัฒนาต่อยอดให้สอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของคนในยุคปัจจุบัน ซึ่งแนวคิดในการพัฒนางานดังกล่าวนี้ก็คือ “การย่อส่วนเทริดและหน้าพรานให้เล็กลง เพื่อความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนยุคปัจจุบัน กล่าวคือ ช่างเทืองและบุตรชายได้ทำการศึกษาและพัฒนางานด้วยตนเองโดยใช้วิธีการลองผิดลองถูกในการทำหน้าพรานจิวและเทริดจิว และใช้วิธีการประเมินผลงานตนเองโดยพิจารณาจากความพึงพอใจของผู้ซื้อ ซึ่งพบว่าผลจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์หน้าพรานจิวและเทริดจิวนั้นเป็นที่ต้องการของผู้คนอย่างกว้างขวาง มียอดการสั่งซื้ออย่างต่อเนื่องและมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ดังนั้นในการศึกษาในครั้งนี้จึงมีข้อเสนอเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาและขยายช่องทางด้านการตลาดให้กับผลิตภัณฑ์หน้าพรานจิวและเทริดจิวดังต่อไปนี้ คือ การพัฒนาผลิตภัณฑ์แบบใหม่ขึ้นมาที่ยังคงตั้งอยู่บนฐานแนวคิดเดิม คือการอนุรักษ์และสืบสานการทำเทริดและหน้าพราน และผลจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์เหล่านี้จะต้องไม่ส่งผลกระทบต่อด้านจิตใจแก่ผู้ที่ศรัทธาและนับถือครูหมอโนราตามที่ช่างเทืองและบุตรชายใส่ใจและคำนึงถึง แนวทางนั้นก็คือ “การประดิษฐ์ตุ๊กตาโนราและตุ๊กตานายพราน โดยกำหนดให้มีรูปแบบที่เหมือนจริงมากที่สุด ยกตัวอย่างเช่น อาจมีการนำวัสดุที่สามารถหาได้ในชุมชนมาทำเป็นตุ๊กตาหรืออาจสั่งซื้อมาจากท้องตลาดก็ได้ จากนั้นนำตุ๊กตามาตกแต่งด้วยเสื้อผ้าพื้นเมืองของจังหวัดตรัง เช่น ผ้าทอหาหมื่นศรี เป็นต้น และสวมใส่ชุดลูกปิดตามแบบอย่างของโนราหรือนายพรานจริง ๆ ทุกรายละเอียด และให้ตุ๊กตาเหล่านั้นสวมเทริดจิวหรือหน้าพรานจิวของช่างเทือง แล้วนำไปจัดวางในตู้กระจกที่มีการแกะสลัก ตกแต่งจนดูสวยงาม หากทำได้เช่นนี้จะส่งผลดี 5 ประการ ดังต่อไปนี้ 1) เกิดผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ขึ้นมา สามารถขยายตลาดได้กว้างขวางยิ่งขึ้น 2) เพิ่มทุนรายได้มากยิ่งขึ้น 3) เกิดเครือข่ายหรือกลุ่มอาชีพขึ้นในชุมชน อันได้แก่ กลุ่มทำหุ่นตุ๊กตา กลุ่มเย็บผ้าตุ๊กตา กลุ่มร้อยลูกปิดโนราสำหรับตุ๊กตา และกลุ่มทำหน้าพรานจิวและเทริดจิวสำหรับตุ๊กตา 4) เป็นแหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญาให้แก่เยาวชนหรือผู้สนใจทั่วไป และ 5) เกิดเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง เกิดความรักความสามัคคีขึ้นในชุมชน

สำหรับประเด็นการขยายสถานที่ในการจำหน่ายหน้าพรานจิวและเทริดจิวในปัจจุบันพบว่า ยังทำได้ยาก เนื่องจากเป็นงานฝีมือที่ต้องฝึกฝนกันเป็นเวลานาน การทำหน้าพรานจิวและเทริดจิวในแต่ละชิ้นนั้นต้องใช้ทั้งเวลา สมาธิ และความใส่ใจสูง ในขณะที่ผู้ที่ประดิษฐ์มีเพียงแค่ 3 คนเท่านั้น คือ ช่างเทือง ช่างแก็ก และช่างก๊ก ในขณะที่ความต้องการสินค้ามีจำนวนมากจนกระทั่งประดิษฐ์กันไม่ทันตามคำสั่งซื้อ จึงส่งผลให้การขยายตลาดหรือการส่งขายในห้างสรรพสินค้ายังไม่สามารถทำได้ ทั้งนี้เพราะเกรงว่าจะไม่สามารถทำงานเสร็จทันกับความต้องการของผู้ซื้อ ครั้นจะฝึกสอนบุคคลอื่นให้หัดทำผลิตภัณฑ์ดังกล่าว ก็พบปัญหาว่าค่านิยมในท้องถิ่นนั้น จะไม่นิยมพองถ่ายองค์ความรู้ไปให้กับบุคคลอื่น ทั้งนี้เพราะติดกับเงื่อนไขทางความเชื่อ นั่นคือครุหมอโนราห์หรือวิญญาณบรรพบุรุษไม่อนุญาต ดังนั้นแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้จึงควรใช้ระบบการแบ่งงานกันทำ คือ อาจใช้วิธีการว่าจ้างให้บุคคลอื่นมาช่วยแบ่งเบางานบางอย่างที่สามารถทำได้ และไม่ละเมิดกฎระเบียบตามความเชื่อ เช่น การจ้างทาสีเทริดหรือหน้าพราน การจ้างกลึงไม้ เป็นต้น

อนึ่ง ภายใต้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของช่างเทืองและบุตรชายมีได้ค่านึงถึงผลกำไรเพียงฝ่ายเดียว แต่พบว่ายังใส่ใจในเรื่องของ “การรักษารากเหง้าของโนราไว้ด้วย” กล่าวคือ ในการจำหน่ายหน้าพรานจิวและเทริดจิวของช่างเทืองและบุตรชายนั้น ยังคงใช้แนวทางในการประดิษฐ์ตามกรอบความรู้เดิมที่บรรพบุรุษเคยวางไว้ เช่น การประดิษฐ์จากไม้มงคล การรักษารูปทรงประกอบต่าง ๆ ของเทริดและหน้าพรานไว้ครบถ้วน แม้ว่าในบางส่วนอาจมีการใช้วัสดุอื่นมาทดแทนไปบ้าง อาทิ ใช้พลาสติกทำเกล็ดเทริดแทนหนังสัตว์ เป็นต้น แต่เมื่อพิจารณาโดยรวมก็พบว่ารูปลักษณ์ของเทริดยังคงความดั้งเดิมอยู่

หากวิเคราะห์แนวคิดของช่างเทืองและบุตรชายในการสร้างผลิตภัณฑ์หน้าพรานจิวและเทริดจิว จะพบว่าแนวคิดนี้ตั้งอยู่บน “แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ซึ่งเป็นหลักแห่งความมั่นคงและยั่งยืน ซึ่งจะอภิปรายดังต่อไปนี้

หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม

แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมียุคประกอบ คือ 3 ช่วง คือ มีเหตุผล พอประมาณ มีภูมิคุ้มกันในตัวเอง และ 2 เงื่อนไข คือ อยู่บนฐานความรู้และคุณธรรม ทั้งนี้เพื่อก้าวเข้าสู่ความสมดุลทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม และพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย

ความมีเหตุผลในการผลิตหน้าพรานจิวและเทริดจิว คือ เพื่ออนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมโบราณให้คงอยู่กับคนได้ต่อไป จากสภาพการณ์ในปัจจุบันพบว่าลูกหลานของคนในภาคใต้ส่วนหนึ่งได้กระจัดกระจายไปตั้งถิ่นฐานตามภูมิภาคต่าง ๆ หรือต่างประเทศก็มี ส่งผลให้คนเหล่านี้ต้องเผชิญและปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่และมีแนวโน้มจะทอดทิ้งหรือหลงลืมวัฒนธรรมมาได้ การพัฒนาหน้าพรานจิวและเทริดจิวให้สามารถพกพาได้สะดวกนั้น นับว่าเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่จะทำให้ผู้คนเหล่านี้ได้มีสิ่งทีระลึกและยึดถือไว้เพื่อไม่ให้หลงลืมถิ่นฐานบ้านเกิดของตน หรือกล่าวอีกนัยก็คือ หน้าพรานจิวและเทริดจิวจะทำหน้าที่คอยเตือนใจผู้คนได้ตลอดเวลา หรืออีกแง่หนึ่งเมื่อผู้คนต้องเผชิญกับความกลัวสิ่งของทั้งสองอย่างนี้จะทำหน้าที่สร้างความมั่นคงทางอารมณ์ความรู้สึกได้ไม่มากก็น้อย ทั้งนี้เพราะคนใต้เชื่อว่าทั้งเทริดและหน้าพรานคือตัวแทนของบรรพบุรุษที่คอยปกป้องรักษาลูกหลานนั่นเอง

ความพอประมาณ แม้ว่ายอดการสั่งซื้อทั้งหน้าพรานจิวและเทริดจิวนั้นมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น แต่ช่างเทืองและบุตรชายก็ยังคงใช้วิธีการผลิตสินค้าทั้งสองอย่างนี้ด้วยมือทุกขั้นตอน ซึ่งอันที่จริงแล้ววัสดุแบบใหม่ ๆ ที่มีอยู่ในท้องตลาดสามารถนำมาใช้สร้างผลิตภัณฑ์นี้ได้มากมาย เช่น การหล่อด้วยเรซิน เป็นต้น แต่ช่างเทืองและบุตรชายไม่เลือกใช้วิธีการนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า “เทริดและหน้าพรานแม้จะเป็นของจิวย้อยส่วน แต่บรรพบุรุษเคยสั่งสอนไว้เสมอว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นก็ควรทำตามวิถีดั้งเดิมของมัน” จะเห็นได้ว่าช่างเทืองและบุตรชายเป็นผู้รู้จักพอประมาณ ไม่โลภในทรัพย์สินเงินทองหรือผลกำไรจนหลงทำลายรากเหง้าของวัฒนธรรมตนเอง

มีภูมิคุ้มกันในตัวเอง ช่างเทืองเป็นช่างทำเทริดและหน้าพรานมาเป็นเวลา 50 ปีแล้ว และในปัจจุบันช่างเทืองมีอายุ 70 ปีบริบูรณ์ ศักยภาพในการทำเทริดและหน้าพรานลดลงตามวัย แต่กระนั้นช่างเทืองก็ได้สร้างภูมิคุ้มกันให้กับภูมิปัญญาแขนงนี้โดยการปลูกฝังและถ่ายทอดให้กับลูกชายทั้งสองที่อยู่เฝ้าช่วย ซึ่งวิธีการคิดของช่างเทืองนั้นนับว่า

เป็นการกำรันตีว่าการทำเทริดและหน้าพรานทั้งแบบปกติและแบบจิ๋วจะยังคงไม่สูญหายไปในช่วงเวลานี้อย่างแน่นอน

ห้วงทั้ง 3 ที่กล่าวมานั้นได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้และคุณธรรม กล่าวคือ ด้านความรู้ ช่างเทืองได้ใช้องค์ความรู้ทั้งจากที่ได้รับการสั่งสอนมาจากบรรพบุรุษและจากการลองผิดลองถูกมาพัฒนางาน นอกจากนี้ยังใช้ความพึงพอใจของลูกค้ามาเป็นสิ่งประเมินผลงานด้วย ส่งผลให้งานของช่างเทืองมีความสวยงาม เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป และมีชื่อเสียงตามมา ความรู้ประการต่อมาที่ช่างเทืองใช้ก็คือ การประเมินสภาพสังคมและวัฒนธรรม ค่านิยมของคนในปัจจุบัน ซึ่งช่างเทืองพบว่า คนในปัจจุบันก็ยังคงรักในวัฒนธรรมของตนอยู่ เพียงแต่รูปแบบการใช้ชีวิตยุคใหม่ไม่เอื้ออำนวยให้สามารถลงไปคลุกคลีหรืออยู่กับวิถีเดิม ๆ ได้ เช่น ผู้คนยังคงเชื่อในครุหมอโนราอยู่ แต่ด้วยภารกิจในหน้าที่การงานจึงไม่สามารถเดินทางกลับภูมิลำเนาไปร่วมพิธีกรรมเหล่านั้นได้ เป็นต้น ช่างเทืองและบุตรชายจึงใช้โอกาสนี้ในการพัฒนาให้มีหน้าพรานจิ๋วและเทริดจิ๋วสำหรับบูชาหรือพกติดตัว เพื่อตอบสนองความเชื่อและจิตวิญญาณให้กับผู้ที่ศรัทธาในครุหมอโนรา และความรู้อีกประการที่ช่างเทืองนำมาปรับใช้ คือ ความเข้าใจในสังขารของชีวิต สังขารย่อมโรยราไปตามกาล ดังนั้นเพื่อเป็นการธำรงรักษาวิชชาการทำเทริดและหน้าพรานให้คงอยู่คู่แผ่นดินไทย ช่างเทืองจึงตัดสินใจถ่ายทอดให้แก่บุตรชายทั้งสอง โดยที่ไม่รอให้เวลาล่วงเลยจนสายเกินไป

ด้านคุณธรรม ที่ปรากฏในการทำงานของช่างเทืองคือ การเคารพในวัฒนธรรมของตนเอง เคารพในจิตวิญญาณของบรรพบุรุษ ไม่นำวัฒนธรรมมาใช้ทำมาหากินจนลืมนึกถึงถึงความเหมาะสม ความดีงาม ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในประเด็นการเลือกใช้วัสดุจำพวกไม้มงคลสำหรับทำหน้าพราน และใช้วิธีการแกะสลักด้วยมือ เป็นต้น ความมีคุณธรรมในข้อต่อมาเป็น การใส่ใจในผลิตภัณฑ์ที่ส่งมอบให้กับลูกค้า ของทุกชั้นต้องมีคุณภาพ สวยงาม และตรงตามความประสงค์ของลูกค้า หากมีจุดบกพร่องหรือข้อผิดพลาดในส่วนใดช่างเทืองก็จะยินดีแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนให้ ซึ่งคุณธรรมข้อนี้นับว่าเป็นสิ่งที่จะช่วยความยั่งยืนถาวรให้กับอาชีพของช่างเทือง หรือแม้กระทั่งอาชีพอื่น ๆ ด้วย

หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม

ผลลัพธ์ท้ายสุดที่เกิดจากการทำงานตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของ ช่างเทืองและครอบครัว พบว่า ครอบครัวของช่างเทืองมีรายได้เพียงพอต่อการจุนเจือ ครอบครัว สมาชิกในครอบครัวได้อยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา ไม่ต้องย้ายถิ่นฐานไปทำงานที่อื่น เกิดสายสัมพันธ์สายใยรักในครอบครัวเพราะทุกคนได้ทำงานด้วยกันทุกวัน วัฒนธรรม โนราไม่สูญหายไป สร้างชื่อเสียงให้กับบ้านเกิดคือจังหวัดตรัง และที่สำคัญสามารถเป็น ต้นแบบให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ได้เข้ามาเรียนรู้แนวทางในการประกอบอาชีพบนพื้นฐาน ทางภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น

วัฒนธรรม ไม่ได้เป็นเรื่องของความเก่าแก่ ล้าหลัง แต่วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของผู้คนทุกยุคทุกสมัย การรู้จักบูรณาการภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน อย่างเช่นกรณีการพัฒนาหน้าพรานจิวและเทริดจิวของ ช่างเทืองย่อมแสดงให้เห็นแล้วว่าสามารถนำมาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม สามารถเลี้ยง ครอบครัวยได้อย่างสุจริตและชอบธรรม ในสังคมไทยยังมีวัฒนธรรมอื่น ๆ อีกมากมายที่รอ การพัฒนาและต่อยอดมาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม “การเป็นผู้มีความคิดริเริ่มและ สร้างสรรค์” ย่อมจะมองเห็นโอกาสนั้นก่อนผู้อื่น ดังนั้นสิ่งที่สังคมไทยควรปลูกฝังให้กับ เยาวชนคนรุ่นใหม่ไปพร้อม ๆ กับการปลูกฝังความเป็นคนไทย ความรักในวัฒนธรรมไทย คือ การเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์นั่นเอง

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยเรื่องพิธีกรรมไหว้ครูหมอโนราใน จังหวัดตรัง ซึ่งได้รับเงินอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี พ.ศ.2561

รายการอ้างอิง

- กนกวรรณ จงเจริญยิ่ง. (2549). *มนุษย์ ชุมชน และเศรษฐกิจ*. เชียงใหม่: สุเทพการ พิมพ์.
- พิทยา บุชวรรัตน์. (2556). *โนรา ฉบับทักษิณคดีศึกษา*. สงขลา: บริษัท เอส พรินท์ (2004) จำกัด.

- ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2546). *สังคมและวัฒนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด.
- วรจุมิ โรมรตนาพันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- วิเชียร เกษประทุม. (2553). *เล่าเรื่อง ชวนข้าง-ชวนแผน*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เรื่องแสงการพิมพ์.
- สนิท สมครการ. (2549). *มานุษยวิทยากับการพัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ: โอเดียน สโตร์.
- สันติชัย แยมใหม่ จิรัชยา เจียวกิก และอุทิศ สังขรัตน์. (เมษายน-ธันวาคม 2558). *โนรากับสุขภาพของคนและชุมชน. ไทยคดีศึกษา*. 12(2) : 150-176.
- สันติชัย แยมใหม่. (2560). *โนราอันตามัน: ความเชื่อและพิธีกรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ เดือนตุลา.

บุคลากรกรม

- ณัฐพงศ์ สัจบุตร. (ผู้ให้สัมภาษณ์). สันติชัย แยมใหม่. (ผู้สัมภาษณ์). ณ บ้านช่างเทือง เมืองตรัง ตำบลนาข้าวเสีย อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง. เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2562.
- ปฎิพัฒน์ สัจบุตร. (ผู้ให้สัมภาษณ์). สันติชัย แยมใหม่. (ผู้สัมภาษณ์). ณ บ้านช่างเทือง เมืองตรัง ตำบลนาข้าวเสีย อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง. เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2562.
- ประเทือง สัจบุตร. (ผู้ให้สัมภาษณ์). สันติชัย แยมใหม่. (ผู้สัมภาษณ์). ณ บ้านช่างเทือง เมืองตรัง ตำบลนาข้าวเสีย อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง. เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2562.
- ประสิทธิ์ คงแก้ว. (ผู้ให้สัมภาษณ์). สันติชัย แยมใหม่. (ผู้สัมภาษณ์). ณ บ้านบ้านพรานสิทธิ์ ตำบลโคกยาง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง. เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2562.

หน้าพรานจิวและเทริดจิว: การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสู่สินค้าทางวัฒนธรรม

มณฑา ชิตลธาร. (ผู้ให้สัมภาษณ์). สันติชัย แยมใหม่. (ผู้สัมภาษณ์). ณ บ้านเลขที่ 31/1 หมู่
ที่ 5 ตำบลคลองลู อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง. เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2561.

Received: February 27, 2020

Revised: May 13, 2020

Accepted: March 3, 2021